

КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТТЄВИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ДО РОЗВИТКУ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО БАТЬКІВСТВА В УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті аналізуються базові категорії і поняття проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до розвитку в учнівській молоді відповідального ставлення до батьківства – “сім’я”, “відповідальність”, “відповідальне ставлення до батьківства”, “розвиток відповідального ставлення до батьківства в учнівській молоді”, “готовність”, “професійна підготовка”. Подано змістову характеристику провідних категорій і понять дослідження.

Ключові слова: сім’я, відповідальність, відповідальне ставлення до батьківства, розвиток відповідального ставлення до батьківства в учнівській молоді, готовність, професійна підготовка.

Актуальність та стан дослідженості проблеми. У сучасній соціально-педагогічній науці проблема підготовки майбутніх соціальних педагогів до розвитку в учнівській молоді відповідального ставлення до батьківства досліджується в психологічних, педагогічних, соціологічних, соціально-педагогічних роботах: А.Капської, І.Зверевої, Г.Лактіонової, О.Безпалько, Р.Вайноли, С.Вітвицької, В.Поліщук, С.Когута та ін.

Виходячи з проблеми нашого дослідження – формування відповідального ставлення до батьківства в учнівській молоді, – його провідні категорії можна представити у вигляді ієрархізованої системи, до якої включено кілька рівнів розгляду категорійно-понятійного поля. Ці рівні відповідають методологічним рівням розгляду досліджуваної проблеми, визначеним у педагогічній науці (С.Гончаренко) [1], а саме – загальнонауковому, загальнотеоретичному та конкретно-науковому.

Метою статті є виявлення та науковий аналіз базових категорій і понять дослідження проблеми підготовки майбутніх соціальних педагогів до розвитку відповідального ставлення до батьківства в учнівській молоді.

Комплекс категорій нашого дослідження в їх ієрархії означається таким чином:

1 *рівень* – загальнонаукові поняття: сім’я, відповідальність, готовність;

2 *рівень* – загальнотеоретичні поняття: батьківство, відповідальне батьківство, професійна підготовка соціальних педагогів;

3 *рівень* – конкретнонаукові поняття: відповідальне ставлення до батьківства, розвиток відповідального ставлення до батьківства.

Категорія **сім’ї** в сучасній соціально-педагогічній науці є поширеною і досить добре вивченою. Не зважаючи на її полігалузевий характер, соціальна педагогіка має власні характеристики сім’ї, оскільки розглядає її як інститут соціалізації особистості. У соціально-педагогічній літературі зазначається, що “сім’я – соціальна група, що складається з поєднаних шлюбом чоловіка і жінки, їх дітей (власних або всиновлених), інших осіб, пов’язаних родинними зв’язками з подружжям, кровних родичів” [2: 45]. Соціологічна та юридична довідникова література подають визначення цього соціального інституту в більш широкому тлумаченні: “сім’я – соціальний інститут і соціальна група, організація якої зумовлена історично і члени якої зв’язані шлюбними або кровними стосунками, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю, і соціальна необхідність якої зумовлена потребою суспільства у фізичному і духовному відтворенні населення [3: 20]. Законодавство України визнає сім’єю навіть одну особу, яка проживає окремо [4: 548].

Серед усіх визначень, на нашу думку, найбільш ґрунтовним є таке: “сімя – це фундамент суспільства, його первинний осередок, який забезпечує відтворення, є основним замовником, виробником, споживачем усього, що створюється у суспільстві, завжди знаходиться у центрі всіх соціально-економічних процесів. Вона є джерелом духовного

росту та матеріального добробуту людини, через неї нащадкам передаються духовні цінності, життєвий досвід, трудові навички – все те, що формує менталітет нації [4: 4].

Кожна сім'я створює власне культурне середовище в межах загальної культури певного народу, конфесії, держави. Водночас, сім'я як соціальний інститут має свої власні цінності, сформовані в межах культури тієї чи іншої соціальної групи чи вузького родинного оточення. Саме ці цінності і засвоює дитина під впливом батьків, точніше, з їх допомогою. Сім'я дає можливість своїм членам, причому не тільки немовлятам, але й тим, хто вступивши в шлюб, вливається в неї, певну своєрідність. І тому “ввійти в сім'ю” – означає прийняти і засвоїти її субкультуру або не сприйняти цієї субкультури і бути на стані маргінесу.

Сім'я як інститут соціалізації має визначальне категорійне значення для нашого дослідження, оскільки саме в її межах формується відповідальне ставлення до батьківства у дітей, які в цій сім'ї соціалізуються. Соціальний педагог загальноосвітньої школи, розвиваючи відповідальне ставлення до батьківства, мусить не лише співпрацювати з сім'єю, але й враховувати, що основи відповідального ставлення до батьківства закладаються у сім'ї.

Р.В.Овчарова розглядає сім'ю з точки зору системного підходу, визнаючи її єдиним психологічним і біологічним механізмом з наявними всезагальними сімейними зв'язками [5]. Тому й батьківство вчена розглядає як компонент сімейної системи, виокремлюючи в ньому такі системні характеристики:

1) батьківство системно детерміноване, тобто є самостійною системою, але підсистемою відносно загальної системи сім'ї;

2) батьківство багатогранне і розглядається на двох рівнях: на рівні індивіда (матері та батька) та на надіндивідуальному рівні (батьківство як єдине ціле); зазначимо, що другий рівень є для нас пріоритетним, оскільки дає можливість не зважати на гендерні відмінності між старшокласниками як ключові, що впливають на загальні результати дослідження;

3) батьківство різнопланове, має кілька планів: індивідуально-особистісний план; план підсистеми щодо загальної системи сім'ї; план фіксації взаємозв'язку батьківства щодо батьківських сімей кожного з членів сім'ї; план відношення батьківства і суспільної системи;

4) фактори, що впливають на формування батьківства, ієрархічно організовані і тому також можуть підлягати системному підходу у вираженні у вигляді взаємозв'язку макросистеми (суспільний вплив на сім'ю як соціальний інститут), мезосистеми (вплив батьківської сім'ї), мікросистеми (сім'я) та рівня конкретної особистості (у нашому випадку – старшокласника як потенційного представника батьківства). Взаємодія зазначених факторів подана нами на рис.1.

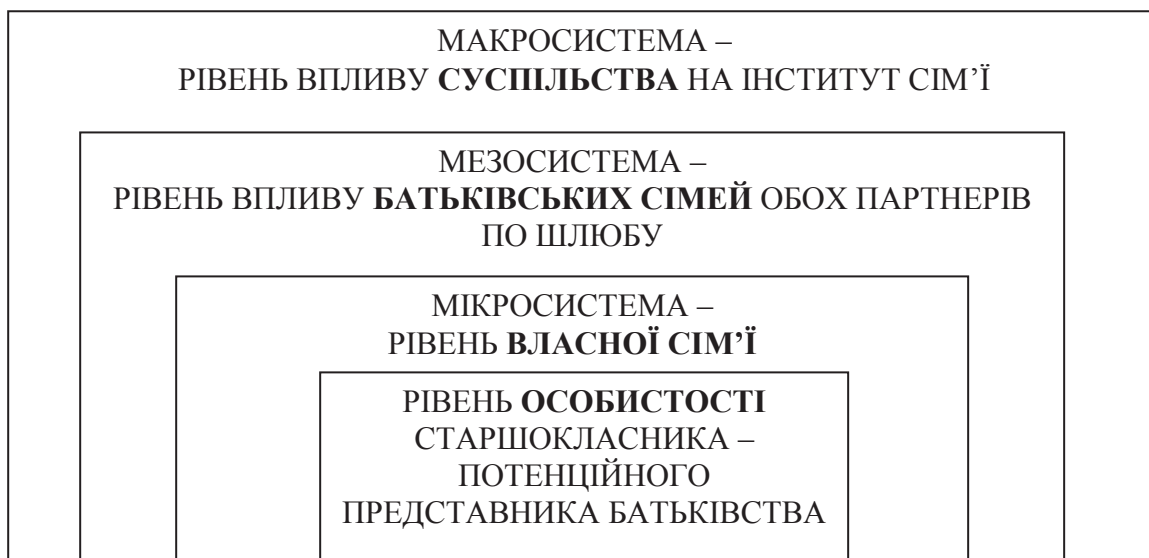

Рис.1. Ієрархія феномена батьківства як підсистеми інших систем у суспільстві (за Р.В.Овчаровою)

Категорія **відповідального ставлення до батьківства** стала розроблятися в соціально-педагогічній науці порівняно недавно. Ґрунтовний доробок у цьому відношенні зробило дисертаційне дослідження О.Г.Лещенко. Дослідниця окреслює відповідальне ставлення до батьківства як особистісну позицію, зумовлену знаннями в галузі педагогіки, психології, моралі та етики, а також комплексом особистісних переконань, сімейних цінностей та стійкою відповідальною поведінкою особистості щодо практичної реалізації знань та умінь у батьківстві [6: 9]. Автор виділяє в структурі відповідального батьківства когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти, що є абсолютно виправданим. Зауважимо натомість, що в межах дослідження не можемо скористатися такою компонентною структурою відповідального батьківства повністю, оскільки предметом нашого дослідження окреслено особливу соціальну групу, в межах якої має розвиватися відповідальне ставлення до батьківства – учнівську молодь, яка не має практики реалізації такого ставлення і може йтися лише про пропедевтику батьківських почуттів, реалізації ролі батька (матері).

Ґлибокий аналіз батьківства та відповідального ставлення до батьківства дає в своїй монографії Р.В.Овчарова [5: 12-24.]. Вона визначає батьківство як “інтегральне психологічне утворення особистості (батька чи матері), яке включає сукупність ціннісних орієнтацій батька (матері), установок і очікувань, батьківських почуттів, відношень і позицій, батьківської відповідальності і стилю сімейного виховання” [5: 12]. Як бачимо, у цьому визначенні батьківська відповідальність визначається як базова характеристика батьківства і його компонент. Вчена пропонує виокремлювати в структурі батьківства когнітивний, емоційний і поведінковий аспекти [5: 12], як це інтерпретовано нами на рис. 2.

Рис.2. Компонентна структура батьківства.

Уважаємо досить суттєвим для окреслення категоріального базису нашого дослідження те, що поняття відповідального батьківства й відповідального ставлення до батьківства ввійшло в серйозні теологічні тексти, насамперед, до “*Humanae vitae*” [8]. В цій енциклопедії, зазначимо, розкрито також поняття “*безвідповідального батьківства*”, яке в наукових працях, вивчених нами в ході дослідження, взагалі не розглядається. Так, документ трактує безвідповідальне батьківство як особистісну рису, яка має такі характеристики: гордість (за те, що я маю власне потомство, а інші, можливо, не мають); страх (про те, що дружина може приділяти чоловікові менше уваги у зв’язку з народженням дитини); стурбованість (про те, що доведеться ставати татом (мамою), а це пов’язано з труднощами); побоювання (чи дійсно ця дитина народжена від мене?) і т.п. До поняття безвідповідального батьківства відносять також певні психологічні установки, які досить розповсюджені в сучасному українському суспільстві:

- дитина як виправдання перед іншими людьми;
- тлумачення дитини як опори в старості;
- окреслення дитини як компенсації за відсутність чоловіка, дружини або перенесені життєві невдачі;
- дитина як “дитина для батьків”, як об’єкт вирощування згідно з чіткими власними уявленнями про очікуваний результат;
- дитина як спроба зміцнення або навіть збереження сім’ї (особливо це стосується других, третіх дітей, які народжуються в період охолодження близьких внутрішньосімейних стосунків) [8].

Таким чином, розглянувши базові науково-теоретичні підходи до проблеми формування відповідального ставлення до батьківства в учнівській молоді та категорійні ознаки відповідальності, можемо дійти висновку про таке:

1. Відповідальність складає методологічне підґрунтя категорійно-понятійного поля проблеми формування відповідального ставлення до батьківства в учнівській молоді.
2. Провідними науково-теоретичними підходами до досліджуваної проблеми є системний, психологічний та соціокультурний.
3. Категорія відповідальності інтерпретується в проблемі відповідального ставлення до батьківства з сутнісно-якісної в діяльнісно-поведінкову.

Виходячи з проведеного категоріально-поняттєвого аналізу, можемо сформулювати також визначення *розвитку відповідального ставлення до батьківства в учнівській молоді* як цілеспрямованої системної діяльності соціального педагога стосовно створення спеціальних умов (морально-правового виховання, розвитку репродуктивних установок, зростання рівня усвідомлення батьківської ролі в майбутньому), які сприятимуть формуванню батьківської позиції в учнівській молоді.

Другий блок категорій і понять дослідження визначається проблемою професійної підготовки майбутнього соціального педагога і тому вміщує поняття “професійна підготовка”, “професійна підготовка соціального педагога”, “готовність”.

Категорія **готовності** вводиться нами в категоріально-поняттєвий апарат як вторинна, але виконує серйозне змістове навантаження, оскільки ми вважаємо, що результатом професійної підготовки соціального педагога до розвитку відповідального ставлення до батьківства є його готовність здійснювати цю особливу діяльність у комплексі з іншими видами, напрямками, формами й методами професійної соціально-педагогічної діяльності з учнівською молоддю.

Готовність майбутнього соціального педагога до розвитку відповідального ставлення до батьківства в учнівській молоді знаходиться у прямому зв’язку зі специфікою професійної діяльності цього фахівця соціальної й педагогічної сфери. Ця специфіка суттєво відрізняє соціального педагога від учителя загальноосвітньої школи, покликаною транслювати свої знання й соціокультурний досвід, у ході чого здійснюється виховання і розвиток дитини. Соціальний педагог тримає в центрі уваги процес соціалізації дитини, її інтеграцію в систему

соціальних інститутів суспільства, попередження соціального виключення, одним з виявів якого є несформованість відповідального ставлення до батьківства. Рівень готовності соціального педагога до здійснення певного напрямку діяльності визначається його професійною спрямованістю, морально-психологічною підготовленістю та рівнем професійної майстерності. Н.Дзагкоєва стверджує, що педагогічна модель професійної підготовленості має чотири базові компоненти: освіченість, навчованість, вихованість і розвиненість [9].

У інших наукових дослідженнях поняття готовності передбачає таку компонентну структуру та етапи розвитку: 1) формування професійних намірів і свідомий вибір професії; 2) засвоєння необхідних професійних знань, навичок та вмій; 3) активне входження в соціально-педагогічну діяльність під час навчання у ВНЗ; 4) реалізація своїх професійних ЗУНів та особистісних соціально-професійних якостей на практиці [10-11].

Готовність майбутніх соціальних педагогів до розвитку відповідального ставлення до батьківства в учнівської молоді ми розглядаємо на *трьох головних рівнях*:

1 – особистісна готовність (мотиваційна й морально-психологічна готовність до розвитку відповідального ставлення до батьківства в учнівської молоді);

2 – теоретична готовність (когнітивна, методологічна, гносеологічна, знаннева);

3 – технологічна готовність (операційна, методична, діяльнісна).

Готовність фахівця до майбутньої професійної діяльності є характеристикою процесу його руху до професіоналізму, в якому Е.Ф.Зеєр виокремив п'ять стадій:

1) оптація – формування особистісних намірів, усвідомлений вибір професії;

2) професійна підготовка – формування професійної спрямованості, а також системи професійних ЗУНів та навичок вирішення професійних задач;

3) професійна адаптація – входження в професію, набуття досвіду самостійного виконання професійних завдань, розвиток професійного самовизначення;

4) професіоналізація – формування професійної позиції, інтеграція особистісних і професійно важливих якостей і вмій у процесі виконання професійної діяльності;

5) професійна майстерність – повна професійна реалізація, самореалізація особистості фахівця в процесі досягнення вершин професійної діяльності [12].

Як бачимо, з названих п'яти ступенів у процесі навчання у ВНЗ майбутні соціальні педагоги проходять через два перших повністю, інші три реалізують лише частково – під час навчальних і виробничих практик, практичних занять, самостійної пізнавальної діяльності тощо.

Готовність майбутніх соціальних педагогів до розвитку відповідального ставлення до батьківства в учнівської молоді безпосередньо пов'язана з поняттям **професійної підготовки** соціальних педагогів у ВНЗ. Керуючись проаналізованими науково-теоретичними підходами, зазначимо, що професійна підготовка вивчалася нами на засадах системного підходу в педагогіці. Н.В.Кузьміна [13: 10] спроектувала власне тлумачення педагогічної системи, до якої ввела такі елементи: навчальну інформацію; засоби педагогічної комунікації; учні; педагог; мета навчально-виховного процесу.

На підставі такого окреслення педагогічної системи ми визначаємо *професійну підготовку майбутніх соціальних педагогів до розвитку відповідального ставлення до батьківства в учнівської молоді* як складну впорядковану педагогічну систему, яка спрямована на формування готовності до зазначеного виду соціально-педагогічної діяльності, має змістову специфіку й реалізується на підставі сукупності соціально-педагогічних умов.

Отже, категоріально-поняттєвий аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до розвитку відповідального ставлення до батьківства в учнівської молоді дав можливість дійти висновку про те, що базові категорії і поняття цієї проблеми складають її категоріальний простір, на підставі якого буде здійснено експериментальну перевірку рівня готовності майбутнього соціального педагога до зазначеного напрямку

діяльності та проектування технології формування готовності до розвитку відповідального ставлення до батьківства.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у виявленні компонентної структури готовності майбутніх соціальних педагогів до розвитку відповідального ставлення до батьківства в учнівської молоді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У.Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 375с.
2. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Е.М.Арматова, Е.И. Зырянова и др.; под ред. Е.Г. Силяевой – М.: Издательский центр “Академия”, 2002. – 412 с.
3. Правознавство: Підручник / Авт. кол.: Демський С. Е., Ковальський В. С., Колодій А. М. (керівник авт. кол.) та ін.; за ред. В. В. Копейчикова. – 6 – е вид. –К.: Юрінком Інтер, 2002. – 388 с.
4. Виховний потенціал сім’ї в сучасних умовах: тематична державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2001 р. – К.: Державний ін – т проблем сім’ї та молоді, 2002. – 664 с.
5. Овчарова Р.В. Родительство как психологический феномен / Р.В.Овчарова: учебное пособие. – М.: Московский психологический институт, 2006. – 496 с.
6. Лещенко О.Г. Соціально-педагогічні умови формування відповідального ставлення до батьківства у молодого подружжя / Олена Геннадіївна Лещенко: автореф.дис. ... канд.пед.наук: 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Луганськ, 2010. – 22 с.
7. Акутина С.П. Формирование у старшеклассников семейных духовно-нравственных ценностей в условиях взаимодействия семьи и школы / Светлана Петровна Акутина: автореф.дис. ... докт.пед.наук: 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. – Нижний Новгород, 2010. – 40 с.
8. Humanae vitae.- електронний ресурс. – режим доступу до ресурсу: <https://www.endowonline.com/resources/classes/humanae-vitae>
9. Дзагкоева Н.А. Профессиональный портрет и специфика профессиональной деятельности социального педагога / Н.А.Дзагкоева. – електронний ресурс. – режим доступу до ресурсу: science.ncstu.ru/articles/hs/2008_06/45.pdf/file_download
10. Сластенин В.А. Социальный педагог и социальный работник: личность и профессия / В.А.Сластенин // Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт: В 2 т. – Москва-Тула, 1993. – С.12-21.
11. Шептенко П.А. Методика и технология работы социального педагога / П.А.Шептенко, Г.А.Воронина: учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / Под. ред. В.А. Сластенина.–М.: Академпроект, 2001. – 194 с.
12. Зеер Э.Ф. Профориентология. Теория и практика / Э.Ф.Зеер: учебное пособие для высшей школы. – М.: Академический проект, 2006. – 286 с.
13. Методы системного педагогического исследования / Под ред. Н.В.Кузьминой. – Л.: Знание, 1980. – 180 с.

Колесник Я.Ю.

КАТЕГОРИАЛЬНО-ПОНЯТИЙНЫЙ АНАЛИЗ ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА К РАЗВИТИЮ ОТВЕТСТВЕННОГО ОТНОШЕНИЯ К РОДИТЕЛЬСТВУ У УЧЕНИЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

В статье проанализированы базовые категории и понятия проблемы профессиональной подготовки социального педагога к развитию ответственного отношения к родительству у ученической молодежи – “семья”, “ответственность”, “ответственное отношение к родительству”, “развитие ответственного отношения к родительству у ученической молодежи”, “готовность”, “профессиональная подготовка”. Подана содержательная характеристика ведущих категорий и понятий исследования.

Ключевые слова: семья, ответственность, ответственное отношение к родительству, развитие ответственного отношения к родительству у ученической молодежи, готовность, профессиональная подготовка.

Kolesnik Y.Y.

CATEGORIZATION-CONCEPTUAL ANALYSIS OF THE PROBLEM OF SOCIAL PEDAGOGUE TRAINING TO DEVELOPMENT RESPONSIBLE PARENTHOOD AMONG SCHOOL YOUTH

The article analyzed the basic categories and notions to the problems of training social pedagogue to the development of responsible attitude to parenthood by school youth – “family”, “responsibility”, “responsible attitude to parenthood”, “development of responsible attitude to parenthood by school youth”, “readiness”, “professional preparation”. Complaint substantial characteristics of the leading categories and concepts of research.

Key words: family, responsibility, responsible attitude to parenthood, development of responsible attitude to parenthood by school youth, readiness, professional preparation.

УДК 37.013.42

Корецька Л.О.

ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОСТОРУ

У статті розглядаються соціальні інституції як осередки функціонування освітньо-виховного простору. Соціальні інститути як інтегровані соціальні системи визначені в світлі сукупності статусів і ролей, соціальних норм та санкцій, соціальних організацій, які виконують функціональні місії педагогічного процесу – розвитку, освіти й виховання.

Ключові слова: соціальні інститути, соціальна система, педагогічний процес, розвиток, освіта, виховання

Інституційний аспект функціонування міжособистісної взаємодії індивіда і соціуму був традиційною сферою інтересів історико-педагогічної науки. Він знаходився у площині досліджень мислителів, філософів, соціологів, педагогів, психологів, зокрема О. Конта, Г. Спенсера, Е. Дюркгейма, Дж. Локка, І. Гербарта, Я-А. Коменського, а також сучасних науковців – І.М. Богданової, Р.Х.Вайноли, І.Д. Зверевої, А.Й. Капської. Проте, на нашу думку, є недостатнім вивчення функцій соціальних інститутів як осередків формування освітньо-виховного простору. Тому метою нашої статті є обґрунтування функцій соціальних інститутів у контексті розвитку, освіти й виховання.

Науковці виокремлювали такі основні соціальні інституції, які вирішували наступні завдання суспільного життя:

- потребу продовження роду – соціальні інститути сім'ї і шлюбу, до яких належать інституції родинності, батьківства, материнства, опікунства, побратимства;
- потребу безпеки та соціального порядку – політичні інститути, до яких належать суди, заклади профілактики асоціальних проявів, прикази, земські управи;
- потребу отримання знань, формування умінь і навичок, оволодіння способами дії у соціалізації нового покоління; їх головна мета у створенні, розвитку, зміцненні культури для соціалізації молодого покоління і передачі йому накопичених культурних цінностей всього суспільства як цілого;
- підготовку кадрів – інститути освіти – наука, культура;
- потребу вирішення духовних проблем та сенсу життя – інститути релігії.

Отже, соціальний інститут – це організована та інтегрована соціальна система, що охоплює сукупність статусів і ролей, соціальних норм та санкцій, соціальних організацій, які виконують функціональні місії педагогічного процесу – розвитку, освіти й виховання.